

dini boyutu kilisedeki uygulamayla sınırlandırılmıştır. XX. yüzyıl başlarından itibaren çoğu Protestan cemaatlerinde kadınların kilise içinde başlarını örtmesi de gereklilik kapsamında görülmemeye başlanmış ve ferdi tercihe bırakılmıştır. Roma Katolik kilisesinde 1917 yılı kararına dayanan, sıradan Katolik kadınlar için kilise içinde baş örtme zorunluluğunun 1983 yılına ait karar çerçevesinde iptal edildiğini söyleyenlere karşılık kuralın hâlâ devam ettiği görüşü hâkimdir. Günümüzde Katolik ülkelerindeki uygulama örfe göre belirlenmekte, baş örtme geleneğinin devam ettiği bölgelerde normalde dışarıda başlarını örten kadınlar kilisede de başlarını kapatmaktadır. Bu uygulama bilhassa geleneksel Katolikler diye bilinen grup tarafından sürdürülmektedir. Ortodoks hıristiyan cemaatlerinde ise uygulama bölgeden bölgeye değişmekle birlikte kilisede baş örtme âdetini devam ettiren cemaatler nisbeten çoğunluktadır. Uygulamadaki bu farklılık konunun teorik boyutuyla ilgili tartışmalarda da görülmektedir. Bazı hıristiyan grupları, Pavlus'un baş örtmeyle ilgili ifadesini kadının uzun saçı diye veya "kocasını onun örtüsüdür" biçiminde yorumlamakta, bazıları da bunu ilk dönem hıristiyan toplumuyla sınırlı bir âdet şeklinde görmektedir. Uygulamanın devamından yana olan gruplar baş örtmenin her devirde bütün hıristiyan toplumları için mutlak bir kural olduğunu savunurken liberal ve feminist gruplar baş örtüsünü Ortaçağ'dan kalma, kadını kısıtlayan ve baskı altına alan bir unsur sayıp reddetmektedir.

Öte yandan sıradan hıristiyan erkeklerin kilisede baş açık bulunması kuralına her devirde uyulmuştur. Din adamlarının başlangıçta kilisede başlık kullanmaları yasaklanmış, onun yerine papazlar Tanrı'ya karşı tevazu göstergesi olarak başlarının tamamını veya tepesini kazıtarak soğuktan korunmak için takkeye benzer bir başlık (zucchetto) kullanmış, XIII. yüzyıldan itibaren başlık konusunda serbestlik getirilmiştir. Günümüzde başı kazıtma sürekli bir âdet olarak uygulanmamakla birlikte başlık kullanımı Katolikler arasında devam etmektedir. Ayrıca Katolikler'de ve Ortodokslar'da bilhassa üst düzey din adamları, otoritelerinin sembolü olarak gösterişli kıyafet ve başlıklar kullanmakta, rahibeler ise sadece yüzleri açıkta kalacak şekilde bütün vücutlarını ve başlarını örten sade giysiler giymektedir. Protestanlar'da erkek ve kadın papazlar için başlık uygulaması yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Meymûn, *Delâletü'l-hâ'irîn: The Guide of the Perplexed* (trc. S. Pines), Chicago 1963, II, 629 (III, 52); a.m.f., *The Code of Maimonides (Mishneh Torah): The Book of Women* (trc. I. Klein, ed. L. Nemoy), New Haven 1972, s. 153-155 (Forbidden Intercourse, 21/17); a.m.f., *The Code of Maimonides (Mishneh Torah): The Book of Holiness* (trc. L. I. Rabinowitz – P. Grossman), New Haven 1965, s. 137 (Marriage, 24/12); *The Summa Theologica of Saint Thomas Aquinas*, London 1921, XIII, 308-310 (II.II.169.2); W. Kornfeld, "Prostitution Sacréc", *DBS*, VIII, 1360; Mebrure Tosun – Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara 1975, s. 252; Meral Akkent – Gaby Franger, *Das Kopftuch: Başörtü*, Frankfurt 1987, s. 85-99; *The Nicene and Post-Nicene Fathers* (ed. Ph. Schaff – H. Wace), Edinburgh 1989-94, first series: III, 429; XII, 150-152; XIII, 433-434; second series: X, 340, 382; A. Rousselle, "Body Politics in Ancient Rome", *A History of Women in the West: From Ancient Goddesses to Christian Saints* (ed. P. Schmitt Pantel), Cambridge 1992, s. 314-315, 320; *The Works of Philo: Complete and Unabridged* (trc. C. D. Yonge), Peabody / Massachusetts 1993, s. 560, 599 (The Special Laws I, 50/270; The Special Laws III, 10/56); *The Ante-Nicene Fathers* (ed. A. Roberts – J. Donaldson), Edinburgh 1994, II, 263-267, 290; III, 687; IV, 14-37; D. F. Sawyer, *Women and Religion in the First Christian Centuries*, London-New York 1996, s. 104-106, 150-151; L. Koehler – W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (trc. ve ed. M. E. J. Richardson), Leiden 1996, III, 970; S. M. Lowenstein, *The Jewish Cultural Tapestry: International Jewish Folk Traditions*, New York 2000, s. 157-173; *Luther on Women: A Sourcebook* (trc. ve ed. S. C. Karant-Nunn – M. E. Wiesner-Hanks), Cambridge 2003, s. 31, 95; *Encyclopedia of Fashion: Custome and Culture* (ed. S. Pendergast – T. Pendergast), 2004, I-IV; E. Nesbitt, *Sikhism*, Oxford 2005, s. 51, 84; R. Langlands, *Sexual Morality in Ancient Rome*, Cambridge 2006, s. 11, 71, 339; *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia* (ed. M. Schaus), New York 2006, s. 52, 82-83, 149-150, 182, 476, 625; J. Larson, *Ancient Greek Cults: A Guide*, New York 2007, s. 49, 109, 119; J. Morgan, "Women, Religion and the Home", *A Companion to Greek Religion* (ed. D. Ogden), Oxford 2007, s. 299-300; J. Scheid, "Sacrifices for Gods and Ancestors", *A Companion to Roman Religion* (ed. J. Rüpke), Oxford 2007, s. 263-264; L. Harlan, "Words That Breach Walls: Women's Rituals in Rajasthan", *Women's Lives, Women's Rituals in the Hindu Tradition* (ed. T. Pinchman), Oxford 2007, s. 66-69; Nuh Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, İstanbul 2008, s. 211-212; B. A. Brook, "Some Observations Concerning Ancient Mesopotamian Women", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, XXXIX/3, Chicago 1923, s. 187-194; M. J. Broyde, "Tradition, Modesty and America: Married Women Covering Their Hair", *Judaism*, XL/1, New York 1991, s. 79-87; L. L. Bronner, "From Veil to Wig: Jewish Women's Hair Covering", a.e., XLII/4, 1993, s. 465-477; K. Kohler – G. Deutsch, "Bareheadedness", *JE*, II, 530-533; M. Ydit – J. R. Baskin, "Head, Covering of the", *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, VIII, 506-507; V. D. Lipman, "Veil", a.e., XX, 489.

SALİME LEYLA GÜRKAN

TESHÎL

(التسهيل)

Hemzenin yumuşatılarak "hâ"ya (ه) yaklaştırılmasını ifade eden kıraat terimi (bk. HAREF; HEMZE).

TESHÎM

(bk. İRSÂD).

TE'SİS

(التأسيس)

Kafiye düzeninde revî harfinden önceki harekeli harfin önünde yer alan elif harfi (bk. KAFİYE).

TE'SİSÜ'n-NEZÂİR

(تأسيس النظائر)

Müctehidler arasındaki görüş ayrılıklarını konu alan, yazarı tartışmalı eser.

Eserin adı ve müellifi konusundaki görüş ayrılıkları farklı müelliflere ait benzer eserler bulunduğu gibi bir intiba uyandırmasa da kaynaklarda yapılan iktibaslar ve *Te'sisü'n-nezâ'ir* yahut *Te'sisü'n-naazar* adıyla Ebü'l-Leys es-Semerkindî ve Ebü Zeyd ed-Debûsî'ye atfedilen yazmalarla *Te'sisü'n-naazar* adıyla Debûsî'ye nisbet edilerek basılan eser incelendiğinde hepsinin bir tek kitaptan ibaret olduğu anlaşılacaktır. Matbu nüshada *Te'sisü'n-naazar* adının verilmesine karşılık yazmalarda ve esere yapılan atıflarda çoğunlukla *Te'sisü'n-nezâ'ir* diye anılmaktadır. Nüshalar arasında görülen bazı farklılıklar, eksiklikler veya fazlalıklar bunların ayrı birer eser şeklinde değerlendirilmesini gerektirecek nitelikte değildir. Süleymaniye Kütüphanesi ile (Fâtih, nr. 1501, *Kitâbü't-Te'sisi'n-nezâ'ir fi'l-fıkh 'alâ mezheb-i'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfe*; Şehid Ali Paşa, nr. 709, *Kitâbü Te'sisi'n-nezâ'ir fi'l-hilâf beyne Ebî Hanîfe ve aşâbih ve beyne-ş-Şâfi' ve Mâlik*; Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 101) Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 17381, *Kitâbü't-Te'sis fi'l-fıkh*) kayıtlı nüshalar kapak sayfalarında ve mukaddimelerinde Ebü'l-Leys es-Semerkindî'ye nisbet edilmektedir. Şehid Ali Paşa nüshasının ilk paragrafı diğer bütün nüshalardan farklı olmak-

TE'SİSÜ'n-NEZÂİR

la birlikte eserin geri kalan kısmı aynıdır. İstanbul Üniversitesi (AY, nr. 2064) ve Manisa İl Halk (nr. 1216) kütüphanelerindeki nüshaların kapak sayfalarında ise Ebû Zeyd ed-Debûsî'ye izâfe edilmekte, mukaddimede müellif ismi verilmemektedir. Âtıf Efendi Kütüphanesi'nde (nr. 660/2) Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin *Takvîmü'l-edille* adlı eseriyle aynı mecmuada yer alan, müellifi belirtilmeyen ve kütüphane kaydında *Kitâbü't-Ta'lîka fî mesâ'ili'l-hilâf beyne'l-e'imme* adıyla geçen yazma yukarıda anılan nüshalarla aynı muhtevaya sahip olup sonunda "Te'sis tamam oldu" cümlesi bulunmaktadır. Selâhaddin en-Nâhî, Şam Zâhiriyye Kütüphanesi'nde Semerkandî'ye nisbet edilen bir nüshanın da matbu nüsha ile aynı olduğunu kaydetmektedir (*en-Nazariyyetü'l-âimme*, s. 87).

Hanefî biyografi yazarları ve bu esere atıfta bulunan Hanefî fakihleri eseri farklı müelliflere nisbet etmiştir. *Te'sisü'n-nezâ'iri* Ebû'l-Leys es-Semerkandî'ye izâfe eden İbn Kutluboğa, Debûsî'nin böyle bir eserinden söz etmezken Takıyyüddin et-Temîmî sahasında benzeri bulunmadığını söylediği aynı isimli eseri Debûsî'ye nisbet eder (*Tâcü't-terâcim*, s. 276; *et-Tabakâtü's-seniyye*, IV, 177). Kâtib Çelebi, Zeynüddin el-Merginânî'nin *el-Fuşûlü'l-İmâdiyye* adlı eserinin hastaların hükümleri bölümünden naklen *Te'sisü'n-nezâ'iri fi'l-fürû'* adlı eserin Kâdî Ebû Ca'fer es-Sürmârî'ye ait olduğunu, ancak İbnü's-Şihne'nin eserin Ebû'l-Leys es-Semerkandî'ye nisbet edildiğini söylediğini belirterek bu eserin imamlar arasındaki ihtilâfları sekiz kısımda ele alan, ilk kısımda Ebû Hanîfe ile iki öğrencisi arasındaki ihtilâfların zikredildiği muhtasar bir kitap diye kaydeder. Bu tanımlama Debûsî'ye izâfe edilerek basılan eserle örtüşmekle birlikte Kâtib Çelebi aynı yerde Debûsî'ye *Te'sisü'n-nazar fi'htilâfî'l-e'imme* adıyla bir eser nisbet eder ve içeriği hakkında bilgi vermez (*Keşfü'z-zunûn*, I, 334). Ahmed b. Muhammed el-Hamevî bir kaide ve ona ait bir örnek naklettiği eseri Ebû'l-Leys'e nisbet ederek *Te'sisü'n-nezâ'iri* adıyla zikreder (*Ğamzû 'uyûni'l-beşâ'ir*, I, 437; ayrıca bk. IV, 232; krş. *Te'sisü'n-nazar*, s. 10-11). Zâhidî esere müellif adı belirtmeden *Te'sisü'n-nazar* adıyla atıfta bulunur (*el-Kunyetü'l-mün-ye*, s. 39; krş. *Te'sisü'n-nazar*, s. 98; İbn Âbidîn, I, 551). Mezdüddin el-Ustrûşenî de müellif ismi vermeden *Te'sisü'n-nezâ'iri fi'l-fikh* adlı eserden iktibaslarla bulunmuştur (*el-Fuşûl*, vr. 210^b-211^a, 344^b, 463^b; krş. *Te'sisü'n-nazar*, s. 41, 60).

Zahîrüddin el-Buhârî'nin *el-Fetâva'z-Zahiriyye* adlı eserinde (vr. 42^b) fakih Ebû Ca'fer'in *Te'sisü'n-nezâ'iri*nden yaptığı bir iktibas (krş. İbn Nüceym, IV, 391) Debûsî'ye nisbet edilerek basılan *Te'sisü'n-nazar*'da aynıyla mevcuttur (s. 46). Daha sonra esere *Te'sisü'n-nezâ'iri fi'l-fikh* adıyla atıfta bulunup bir kaideyi ve ona ilişkin fûrû meselelerini bütünüyle nakleden Zeynüddin el-Merginânî müellif olarak Kâdî İmam Ebû Ca'fer eş-Şirmârî'yi zikreder ve dört ayrı yerde müellif ismi vermeden aynı isimle eserden nakil yapar (*el-Fuşûlü'l-İmâdiyye*, vr. 282^b; ayrıca bk. vr. 6^{a-b}, 143^b, 255^a, 270^b; krş. *Te'sisü'n-nazar*, s. 37, 41, 46, 54, 60, 80). *Te'sisü'n-nezâ'iri* adıyla Ebû'l-Leys es-Semerkandî'ye nisbet edilen Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshanın (Fâtih, nr. 1501) hem kapağında hem sonunda müstensih, bu kitabın gördüğü bir nüshasının başında eserin Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdullah eş-Şirâzî'ye izâfe edildiğini belirtir (vr. 71^b). Hanefî biyografi eserlerinde bu isim ve künyeyi taşıyan ve dedesinin adının Kâsım olduğu belirtilen, ancak Sürmârî nisbesiyle zikredilen bir âlimden ve bu âlimin Ebû Hanîfe'yi müdafaa eden *el-İbâne* adlı bir eserinden söz edilmektedir (Kureşî, I, 183-184; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1). *el-İbâne*'nin mevcut yazmalarında müellifin künyesi, öğrencisi Hatîb Ebû Bekir Muhammed b. Abdülmelik b. Ali tarafından aynı şekilde kaydedilmiş olmakla birlikte nisbesi Şirmârî diye verilmiş ve Şirmârî'nin Belh'in bir kasabası olduğu belirtilmiştir (vr. 1^b); Sürmârâ ise Buhara köylerindedir. Tabakat kitaplarında Sürmârî'ye nisbet edilerek bölüm başlıkları kaydedilen *el-İbâne*'nin müellifi hakkında başka bilgi bulunmamaktadır. Ancak Sem'ânî'nin Hatîb Ebû Bekir Muhammed b. Abdülmelik b. Ali el-Mâsekânî şeklinde kaydettiği (ö. 475/1082) kişi (*el-Ensâb*, XII, 38) *el-İbâne*'yi rivayet eden kişiyle aynı ve *el-İbâne*'de müellifin hocası olarak zikredilen Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ya'kûb da Necîremî (ö. 423/1031) nisbesiyle bilinen dil âlimi ise Şirmârî'nin V. (XI.) yüzyılın ortalarında öldüğü tahmin edilebilir. Müellifin *Te'sisü'n-nezâ'iri*'de zikrettiği hocası Kâdî Ebû Muhammed Zeyd b. İlyâs hakkında ise bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Kureşî'nin kayıtlarına göre Burhâneddin el-Merginânî'nin *el-Meşyeħa*'sında, hocaları arasında kendisinden fıkıh ve hilâf ilmi okuduğunu belirttiği Ebû'l-Meâli Zahîrüddin Ziyâd b. İlyâs adında Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin öğrencisi olan bir âlimden söz edilmektedir (*el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 213-214).

Eğer ismin yazılışında hata yapılmışsa, dolayısıyla bu âlimle Şirmârî'nin hocası aynı kişi ise *Te'sisü'n-nezâ'iri* müellifi VI. (XII.) yüzyıl ortalarından sonra vefat etmiş olmalıdır. Fakat Zeyd b. İlyâs'ın kimliği ya da müellifin vefat tarihi tesbit edilmeden eserin yazıldığı yüzyılı kesin biçimde belirleme imkânı bulunmamaktadır. Mevcut yazma nüshaları ve Ortadoğu menşeli bazı eserlerdeki atıflar eserin Ebû'l-Leys es-Semerkandî'ye aidiyeti izlenimi doğurmakla birlikte gerek yazıldığı Mâverâünnehir ilim çevrelerindeki eski kaynaklarda Semerkandî veya Debûsî'ye böyle bir eser nisbet edilmemesi, gerekse oldukça erken sayılabilecek dönemde muhitin ilim hayatına vâkıf bulunan en az iki büyük âlimin ve bir müstensihinin eseri Ebû Ca'fer'e nisbet etmesi ve ortada aynı adı taşıyan birden çok farklı eser bulunmaması kitabın Ebû Ca'fer'e ait olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Müellifin metnin içinde bir yerde fakih olarak anılması ve bu unvanın Semerkandî'nin eserlerinde sıkça kullanılması, Selâhaddin en-Nâhî tarafından ona ait olabileceğinin bir işareti gibi sunulmuşsa da eserin matbu nüshada yer almayan kısmında (*Te'sisü'n-nezâ'iri*, vr. 25^b) müellifin kadî şeklinde zikredilmesi, bu unvanla hiç anılmayan Semerkandî'nin böyle bir görevde bulunduğu bilinmemesi ve eserin üslûbunun onun eserlerinin üslûbuna benzememesi ona nisbetin doğru sayılmadığını göstermektedir. Kitabı Semerkandî'ye izâfe ederek *Tahkîku maħtûti Te'sisi'n-nezâ'iri'l-fikhıyye* adıyla yüksek lisans tezi olarak yayıma hazırlayan Ali Muhammed Muhammed Ramazan'ın (1981, Câmîatü'l-Ezher külliyyetü's-şerîa ve'l-kânûn) bu eserin Debûsî'ye nisbet edilen matbu *Te'sisü'n-nazar*'dan farklı olduğu iddiası da gerçeği yansıtmaz. Çağdaş araştırmacılardan Bâhüseyin de iki eserin ayrı, fakat metotlarının aynı olduğunu, kaideler ve bunlarla ilgili örneklerde önemli bir fark bulunmadığını, sadece *Te'sisü'n-nazar*'ın kaideler ve örnekler bakımından sınırlı sayıda ilâveler içermesine ve bazı ifade farklılıklarının yer almasına karşılık Debûsî'nin eserinin seksen altı, Semerkandî'nin eserinin yetmiş dört kaide içerdiğini belirtmektedir (*et-Taħric*, s. 108-110). Fakat bütün bunlar mevcut nüshaların ayrı eserler olduğunu ortaya koymaya yeterli değildir. Zira Bâhüseyin'in işaret ettiği hususların nüsha farklılığından ve onun da belirttiği Semerkandî'ye nisbet edilen nüshayı tahkik eden Ali M.

Muhammed Ramazan'ın yaptığı yanlışlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Debûsî'ye nisbet edilen nüshada son dan yirmi bir kaide yer almadığı halde yazmanın sonunda eserin tamam olduğu kaydı bulunmakta, Semerkandî'ye nisbet edilen Türkiye'de mevcut diğer nüshalar ise Debûsî'ye izâfe edilen matbu nüsha ile örtüşmektedir. Bununla birlikte bütün yazma nüshalar matbu nüshadaki son kaideyi içermemekte ve matbu nüshada bir kaideyle ilgili örnekler daha az sayıda iken bütün bu nüshalarda bazı örnekler daha eklenmiş ve müellif hocasının ismini Ebû Muhammed Zeyd b. İlyâs diye kaydetmiştir (krş. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1501, vr. 25^b-26^a; *Te'sisü'n-nazar*, s. 38). Bu isim künyesiz olarak daha sonra hem matbu hem yazma nüshalarda tekrar edilmiştir.

Eserin mukaddimesinde belirtildiğine göre kitabın yazılış amacı, fıkıh öğrencilerinin müctehidler arasında görüş ayrılığı bulunan konuları ezberlemelerini kolaylaştırmak, bu ayrılıkların dayandığı esaslar hakkında onları bilgilendirmek ve diğer tartışmalı konuların anlaşılmasında emsal teşkil etmesini sağlamaktır. Mezhep imamları arasındaki ihtilâfları onların esas aldıkları fıkıh kaidelerinden hareketle izah eden kitap, müctehidleri ikili gruplar halinde tasnif ederek sekizi belli bir müctehidle bir başka müctehid veya müctehidler arasındaki ihtilâfları, biri de karma ihtilâfları konu alan dokuz bölüme ayrılmıştır. Kitaba Ebû Hanîfe ile iki öğrencisi Ebû Yûsuf ve Muhammed arasındaki ihtilâfların zikredildiği kısım başlanmış, Hanefî imamlarından Züfer b. Hüzeyl ve Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî ile İbn Ebû Leylâ, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin diğer Hanefî imamlarıyla ihtilâflarına yer verilmiştir. İbrâhim en-Nehâî, Süfyân es-Sevrî, Evzâî ve Şa'bî gibi müctehidlerin görüşlerine eseri uzatmamak için yer verilmediği belirtilmekte, Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine müstakil bir yer ayrılması dikkat çekmektedir. İmamlar arasındaki ihtilâfın bu tür bir tasnifle verilmesi, Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin Alâeddin el-Üsmendî tarafından düzenlenen *Muhtelifü'r-rivâye* adlı eseriyle Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye*'sinde de görülmekle birlikte bu eserlerde hilâf meseleleri her fıkıh bölümü veya faslı içinde sistematik biçimde sıralanmış, *Te'sisü'n-nezâ'ir*'de ise imamların ihtilâfları onların esas aldıkları

ları var sayılan kaideler çerçevesinde ele alınmıştır. Eser, isminden de anlaşılacağı üzere (benzer meselelerin esaslarının belirlenmesi) imamlar arasında fikhî konulardaki görüş ayrılıklarını belli esaslar çerçevesinde açıklamayı hedeflemektedir. Eserin kendisine ait olduğundan yola çıkılarak hilâf ilminin kurucusu kabul edilen Debûsî'nin söz konusu ilmi bu eserle kurduğu şeklindeki yaygın kanaat doğru görünmektedir (bk. HİLÂF). Bir hilâf kitabı olarak değerlendirilen eser, fikhî görüşlerin dayandığı kaidelerin ortaya konması açısından Şehâbeddin ez-Zencânî'nin *Tahrîcü'l-fürû' ale'l-uşûl*'ü şeklinde bir tahrîcül-fürû eserini andırmaktadır.

Kitapta her biri için farklı sayıda örnek verilen, müctehidler arasında ihtilâflı seksen altı kaide ele alınmıştır. Ancak bu kaideler kavâid eserlerinde görüldüğü gibi kaide ve zâbir adı altında değil "asıl" adıyla kaydedilmiştir. Birçoğu *Mecelle*'nin küllî kaidelerini andıran bu kaidelerin bir kısmı teyemmüm, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetleri, bir kısmı kölelik, tazminat, zimmiyet statüsü, boşanma, miras ve dava gibi hukukun özel dallarını ilgilendirmektedir. Eserde bazı usûl-i fıkıh kaideleri de mevcuttur (s. 65, 75, 87, 106). Eserin kendisinden sonraki kavâid literatürünü etkilediği düşünülebilirse de bu etkinin çoğu zaman doğrudan olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu eserdeki birçok kaide *Mecelle*'nin kaideleriyle örtüşmekle birlikte *Mecelle* mazbatasında, birtakım kaide ve temel meseleleri toplayarak bunların ışığında fikhî teferruatı muhtasar olarak bir araya getirme çığırını Zeynüddin İbn Nuceym'in açtığı belirtilmektedir. *Mecelle* tedvin edilirken başvurduğu tahmin edilen kaynaklar arasında bu eserin ismi geçmemektedir (Mardin, s. 167-169). *Te'sisü'n-nazar* adıyla Ebû Zeyd ed-Debûsî'ye nisbet edilerek birçok defa basılan eser (Kahire 1320/1902, 1928; nşr. Zekeriyâ Ali Yûsuf, Kahire 1972; Beyrut, ts.) ayrıca bazı çalışmalara konu olmuştur (bk. bibl.). Şükrü Özen tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi içinde (bk. bibl.) kitapta yer alan kaideler ve her kaideyle ilgili birer örnek, Ferhat Koca tarafından ise kitabın tamamı Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Te'sisü'n-nezâ'ir*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1501, vr. 25^b, 71^b; Debûsî, *Te'sisü'n-nazar* (nşr. Zekeriyâ Ali Yûsuf), Kahire, ts. (Matbaatü'l-İmâm), tür.yer.; a.mlf., *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellen-dirilmesi* (trc. Ferhat Koca), Ankara 2002, tercü-

me edenin girişi, s. 60-70; Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdullah eş-Şirmârî, *el-İbâne*, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 697, vr. 1^b, 17^b; Sem'ânî, *el-En-sâb*, XII, 38; Zahirüddin el-Buhârî, *el-Fetâva'z-Zahiriyye*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 56, vr. 42^b; Mecdüddin el-Üstrüsenî, *el-Fuşûl*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 94, vr. 210^b-211^a, 344^b, 463^b; Zâhidî, *el-Kunyetü'l-münyeye li-tetmimi'l-Gunye*, Kalküta 1245, s. 39; Zeynüddin Abdürrahîm b. Ebû Bekir el-Merginânî el-İmâdî, *el-Fuşûlü'l-İmâdiyye*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 370, vr. 6^{a-b}, 143^b, 255^a, 270^b, 282^b; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, I, 183-184; II, 213-214; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhim Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 276; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, IV, 391; Temîmî, *et-Ta-bakâtü's-seniyye*, I, 365, 370; III, 267-268; IV, 177; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1, 334, 721; II, 1838; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Ğamzû 'uyûni'l-beşâ'ir*, Beyrut 1405/1985, I, 437; IV, 232; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 551; III, 203, 411; İsmail Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilâf*, İstanbul 1330, s. 4-7, 188-190, 214; Ebû'l-ülâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa* (İstanbul 1946), Ankara 1996, s. 7, 167-169, 179; Selâhaddin Abdüllatif en-Nâhî, *en-Nazariyyetü'l-'âmme fi'l-kânûni'l-muvâzen ve 'ilmi'l-hilâf*, Bağdad 1388/1968, s. 87; Ahmet Akgündüz, *Ebû Zeyd ed-Debbûsî ve İlm-i Hilâf* (mezuniyet tezi, 1979), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi; a.mlf., "Karahanlılar'ın Büyük Hukukçusu Ebû Zeyd ed-Debbûsî ve Mezheplerarası Mukayeseli Hukuka Te'sirleri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, II/2, Konya 1989, s. 89-108; Sezgin, *GAS* (Ar.), III, 125; Şükrü Özen, *İlm-i Hilâfın Ortaya Çıkışı ve Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin Te'sisü'n-nazar Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1988), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 43-86; a.mlf., "Ebû Hanîfe'nin Usûl ve Furû Anlayışının İtikâdî Temelleri", *İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Bursa 2005, II, 129-131; Ya'kûb b. Abdülvehhâb el-Bâhüseyn, *et-Tahrîc 'inde'l-fukahâ' ve'l-uşûliyyîn*, Riyad 1414/1994, s. 68, 79, 108-120; Yusuf Kılıç, "Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin Te'sisü'n-nazar Adlı Eserinin İslâm Hukuku Bakımından Ehemmiyeti", *İslâm Medeniyeti*, V/3, Ankara 1982, s. 45-88.

ŞÜKRÜ ÖZEN

TE'SİSÜ't-TAKDİS

(bk. ESÂSÜ't-TAKDİS).

TESLİM

(bk. SELÂM).

TESLİM

(التسليم)

Sâlikin
Hakk'ın bütün tecellilerini
gönül rızasıyla
kabul etmesi anlamında
tasavvuf terimi
(bk. TEVEKKÜL).